

LÄRARHANDLEDNING

Böckerna om döden och sorgen

Inledning

Boken om döden, *Boken om sorgen* och *Boken om efter sorgen* är en serie som vänder sig till elever i anpassad grund- och gymnasieskola. Böckerna är utformade som sociala berättelser. De är enkla att förstå och att identifiera sig med.

En svårighet när det gäller att prata om livsfrågor tillsammans med elever med intellektuella funktionsnedsättningar kan vara att eleverna befinner sig på olika stadier när det gäller biologisk-, psykisk- och social utveckling.

Den här serien behandlar svåra ämnen på ett enkelt och konkret sätt. Böckerna passar som utgångspunkt för samtal om döden och sorgen i klassrummet.

I serien ingår; *Boken om döden*, *Boken om sorgen* och *Boken om efter sorgen*.

Böckerna om döden och sorgen

Handledning

Serien är tänkt som ett arbetsmaterial inom området ”Att leva tillsammans” i kursplanen för Samhällsorienterade ämnen för anpassad grundskola samt inom ämnesområdet Vardagsaktiviteter.

Materialet behandlar även delar av innehållet i kursplanen för ämnesområdet Individ och samhälle för anpassad gymnasieskola.

Samhällsorienterade ämnen

Centralt innehåll

Åk 1–3

Att leva tillsammans:

”Moraliska frågor och livsfrågor med betydelse för eleven, till exempel kamratskap, könsroller och döden.”

Åk 4–6

Att leva tillsammans:

”Vardagliga moraliska frågor och livsfrågor, till exempel utanförskap, kränkningar, jämställdhet, sexualitet och vad som är viktigt i livet.”

Åk 7–9

Att leva tillsammans:

”Moraliska frågor och livsfrågor utifrån elevernas tankar samt utifrån tolkningar inom religioner och andra livsåskådningar. Sådana frågor kan till exempel handla om rättvisa, solidaritet, identitet, kärlek och sexualitet.”

Vardagsaktiviteter

Centralt innehåll

Åk 1–3

Att leva tillsammans:

”Moraliska frågor och livsfrågor med betydelse för eleven, till exempel kamratskap, könsroller och döden.

Fortsättning nästa sida!

Vardagsaktiviteter

Centralt innehåll

Åk 4–6

Att leva tillsammans:

”Vardagliga moraliska frågor och livsfrågor, till exempel utanförskap, kränkningar, jämställdhet, sexualitet och vad som är viktigt i livet.”

Åk 7–9

Att leva tillsammans:

”Vardagliga moraliska frågor och livsfrågor, till exempel gott och ont, normer, jämställdhet och relationer.”

Individ och samhälle

Centralt innehåll

Anpassad gymnasieskola

Religion och livsfrågor:

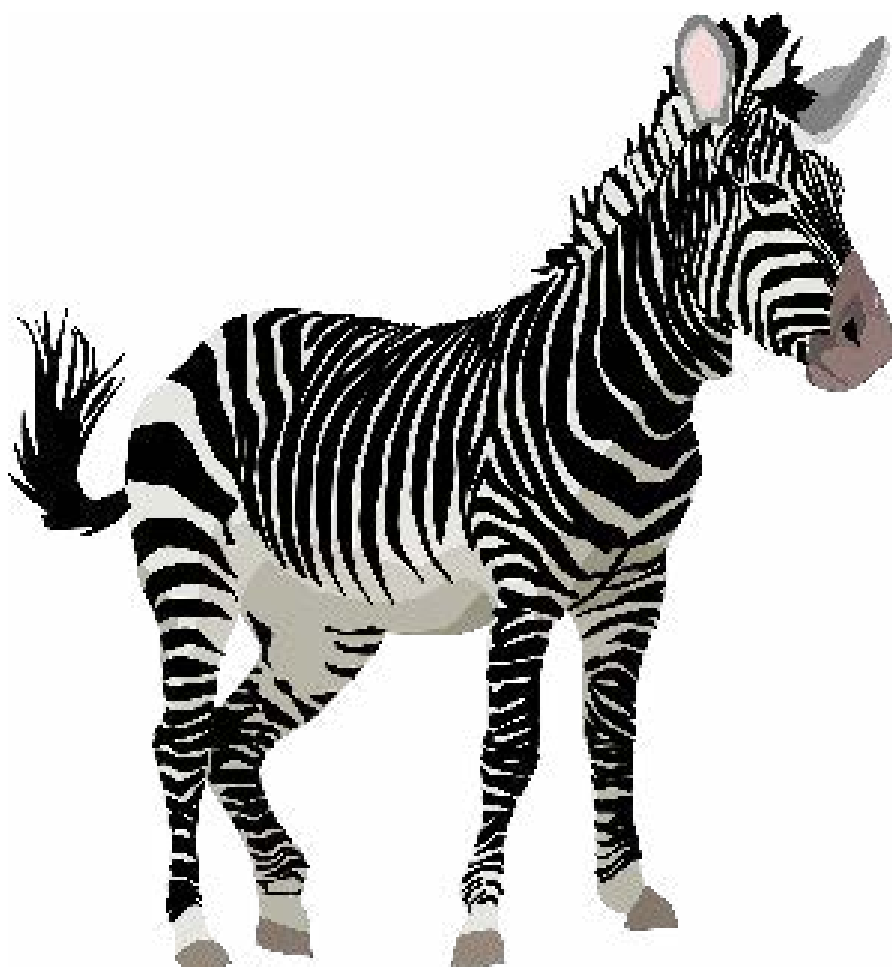
”Etiska frågor och livsfrågor med betydelse för eleven, till exempel droger och jämställdhet. Livsfrågor i samband med födelse, liv och död.”

”Då vi miste vår far var ingen klar över hur starkt Anne sörjde. Några månader efter började hon få kraftiga aggressionsutbrott och vi förstod att det berodde på förlusten av vår far.

Då mor dog 12 år senare hade vi lärt oss. Den gången fick hon delta och hjälp att bearbeta sorgen efteråt. Efter många år sörjde hon samtidigt förlusten av vår far.”

Ur ”Å dele en sorg” Kreforeningen

Sorgen randig som en zebra

I vårt arbete i anpassad grundskola kommer vi ibland i kontakt med svårt sjuka elever som vi vet kommer att dö. De kan till exempel ha svåra funktionshinder som innebär att livet förkortas. Elever kan också råka ut för olyckor med dödlig utgång, eller förlora en nära anhörig/vän.

När en elev med intellektuell funktionsnedsättning drabbas av sorg är det viktigt att vi känner till hur reaktionerna kan se ut så att de inte misstolkas som ett beteendeproblem och bemöts utifrån det.

Vi har alla rätt till kunskap om livsfrågor som död och sorg, därför är det viktigt att skolan har en beredskapsplan/krisplan.

Barn och ungdomar/elever som har sorg orkar inte vara ledsna hela tiden. Man brukar säga att barns sorg är randig som en zebra. "Randig sorg" är att man behöver sörja, men även vila från sorgen.

Här är ett sätt att förstå sorgereaktionerna för personer med olika nivåer av intellektuell funktionsnedsättning. Se nästa sida.

Hur sörjer personer med intellektuell funktionsnedsättning?

Lindrig intellektuell funktionsnedsättning: Insikt i att livet har ett slut och att den döde inte återvänder till livet. Förknippar döden med åldrande. Förstår abstrakta resonemang om "livet efter detta".

Måttlig intellektuell funktionsnedsättning: Kan ha svårt att förstå begreppet död. Kan ägna sig åt "magiskt tänkande", att de har "förhoppning" om att ens idéer, tankar, handlingar eller ord kan påverka händelseförlopp i den materiella världen. Upplever "syner", tycker sig se den döde lång tid efteråt. Går in och ut i sorgen, sörjer "randigt".

Grav intellektuell funktionsnedsättning: Matvägran, förlust av färdigheter, sömnsvårigheter, stumhet, tillbakadragande, självskadebeteenden. Reaktionen kan komma långt efter, men vi vet inte vad hen förstår, upplever, anar, känner.

Förståelsen av dödsbegreppet hänger inte bara ihop med begåvningsnivån. Vid erfarenhet av död påverkas till exempel förståelsen. Har man aldrig hört talas om döden är den svår att förstå.

"Ju svårare den intellektuella funktionsnedsättningen är, desto mindre är chansen att den utvecklingsstördes sorg upptäcks...//

Alla visar inte sin sorg utåt och kan inte uttrycka den i ord"

(Lars Molander, De utvecklingsstörda och döden, 1997)

Diskussionsfrågor och förslag på svar:

Vilka ord använder vi när vi talar om döden?

Det är viktigt att använda det konkreta ordet ”död”, då det kan vara svårt att förstå omskrivningar som exempelvis ”gått bort” eller ”har somnat in”.

När kan vi prata med eleven om döden?

Inför helger som har anknytning till döden som till exempel påsk och allhelgonahelgen kan vi gå till kyrkan för att tänka på våra döda vänner och släktingar och tända ett ljus för dem. Vi kan även besöka en minneslund eller kyrkogård där vi kan läsa på gravstenar.

Ta tillfället i akt när man stöter på till exempel ett dött djur i naturen.

Vad är sorg?

Sorg känner vi när förlorat något betydelsefullt, förälder, syskon, vän eller husdjur. Det finns flera sätt att sörja. Man brukar säga att sorgen är ett arbete man måste ta sig igenom - sorgearbete. Sorgen måste få ta tid.

Sorg ser olika ut, vad som känns rätt för en människa att göra i sorgen kan kännas fel för en annan.

Hur kan sorgereaktioner se ut?

De kan variera från individ till individ. Vanliga reaktioner kan vara trötthet, sömnsvårigheter, nedstämdhet, koncentrationssvårigheter, ilska, skam och/eller rädsla. Sorgen kan också uttrycka sig i smärta, ångslan och passivitet.

Vilka faktorer kan försvåra förståelsen för död och sorg hos personer med intellektuell funktionsnedsättning?

Personens utvecklingsnivå, se ovan ”Hur sörjer utvecklingsstörda”. Elevens erfarenhet av döden, hen kan ha ”skyddats” från döden. Om en mor- eller farförälder har avlidit kan familjen ha undvikit att berätta om det. Eleven har inte fått närvara vid begravningen.

Hur kan vi hjälpa en elev med sorg?

Trösta och lyssna. I skolan är de vanliga rutinerna viktiga att upprätthålla för trygghet och förutsägbarhet. Är det en klasskamrat som avlidit kan vi smycka ett minnesbord med foto, blommor, ljus och saker som den avlidne tyckte om.

Att läsa böcker tillsammans som handlar om döden och sorg. Se förslag på litteratur som tar upp ämnet. Vi kan besöka kyrkan och kyrkogården.

NÅGON GÅNG SKA VI DÖ

Någon gång ska vi dö

du och jag

Alla människor ska dö

och alla djur

och alla träd ska dö

och blommorna på marken

men

inte allihop på samma gång

utan då och då

så att det knappast märk

Barbro Lindgren

Förslag på litteratur för barn och ungdomar:

Adjö, herr Muffin

av Ulf Nilsson Anna-Clara Tidholm (Bonnier Carlsen 2009)

Alla döda små djur

av Ulf Nilsson Eva Eriksson (Bonnier Carlsen 2006)

En stjärna vid namn Ajax

av Ulf Stark Stina Wirsén (Bonnier Carlsen 1997)

Mio min Mio

av Astrid Lindgren (Rabèn&Sjögren 2011)

Bröderna Lejonhjärta

av Astrid Lindgren (Rabèn &Sjögren 2004)

Hunden Sture blir gammal

av Gunilla Ingves (Rabèn&Sjögren 1985)

